

МАРГАРЕТ МІД - ЗАСНОВНИЦЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТРЬОХ ТИПІВ КУЛЬТУР / Коляденко С. //Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення: зб. наук. праць / редкол. М. А. Козловець, Л. В. Горохова, О. В. Чаплінська [та ін.]. – Житомир: Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2022. – С. 114-120.

Світлана Коляденко,
*кандидатка педагогічних наук, доцентка,
завідувачка кафедрою соціальних технологій
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

МАРГАРЕТ МІД - ЗАСНОВНИЦЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТРЬОХ ТИПІВ КУЛЬТУР

Звернемо увагу, що Маргарет Мід (1901-1978) народилася 16 грудня 1901 році в Філадельфії (США) у багатодітній сім'ї професора Вортонської школи бізнесу Пенсільванського університету та соціологині, яка працювала з італійськими іммігрантами. У той час, жінки отримували освіту тільки для того, щоб успішно вийти заміж. Спочатку вона займалася вивчення англійської мови, але потім зацікавилася психологією (у 22 роки отримала ступінь бакалавра, а через рік – магістра психології) . На старших курсах Барнардського коледжу цікавилася антропологією. Для продовження наукової кар'єри вступила до аспірантури Колумбійського університету і для польових досліджень у 1925 році вирушає до Полінезії, на Самоаю.

Як оповідають науковці, у 1920-х рр., коли формувалися наукові і програми майбутніх досліджень Мід, почалися інтелектуальні бродіння у суспільних науках. У соціології та етнографії почалися суперечки про співвідношення біологічних і соціальних факторів розвитку людини і суспільства, що Френсіс Галтон у 1874 році сформулював у вигляді антитези на основі Шекспірівського "природа чи виховання". Ця опозиція почала сформулюватися у різних термінах (природа і культура, наслідування і виховання, біологічне і соціальне) і відносилася до різних об'єктів (одні вчені мали на увазі ознаки індивіда, інші – популяції (нації або раси), треті – суспільства, соціальні системи. Однак, прихильники біологічного детермінізму,

114

крайньою формою якого була євгеніка, віддавали перевагу природі, тоді як прихильники культурного детермінізму підкреслювали значення культури і виховання . Як зазначено в наукових працях, видатним представником останнього у американській етнографії був антрополог, етнограф і лінгвіст Франц Боас. Школа Боаса у 1920-х роках займала основні позиції в американській науці, з неї вийшли багато видатних вчених: Альфред Луї Кребер, Олександр Гольденвейзер, Роберт Лоуї, Рут Бенедикт. З точки зору Боаса і його учнів, культура – явище особливого ґатунку, що не може бути

ототожене з біологією, виведено з неї, підведено під її закони. Вимога пояснювати культуру із неї самої підводить до ще однієї проблеми, що стала важливою для суспільствознавства першої чверті ХХ ст. – проблеми еволюції [3]. З офіційних джерел відомо, що для соціологів та етнографів другої половини ХІХ ст. пояснити будь-яке явище значило з'ясувати його походження, прослідкувати його історичне становлення. Історія культури в цілому і певні її елементи здавалися більш-менш єдиним, послідовним і неперервним процесом. На початку ХХ ст. наукова парадигма змінюється. Еволюціонізм витісняється, з одного боку, дифузійнізмом, відповідно якого розповсюдження культурних явищ пояснюється запозиченням та взаємовпливом; а з іншої – функціоналізмом, що підтримує тезу про те, що будь-який соціальний інститут або факт культури пояснюються тими функціями, які вони виконують для підтримки і розвитку певного соціального цілого (Еміль Дюркгейм у соціології, Броніслав Маліновський у етнографії). У той час цікавість до соціального цілого виникає і у психологів. Якщо представники "психологічної соціології" другої половини ХІХ ст. апелювали в першу чергу до "іманентних законів" індивідуальної свідомості, то дюркгеймівська школа висуває на перший план завдання вивчення колективних уявлень і відповідних конфігурацій культури. Відомий американський соціолог Уільям Огберн, лекції якого Мід слухала в Бернад-коледжі, вчив, що "ми не маємо шукати психологічних пояснень соціальним явищам, поки не вичерпали спроби пояснити їх термінами культури" [3]. Описане вище, повністю відповідало установкам школи Боаса. Бажання зрозуміти етнічну специфіку не тільки соціальних інститутів, але й мотивів людської поведінки, сприяє на початку ХХ ст. зближенню етнографії і психології, остання в свою чергу в цей період теж веде гості дебати. З одного боку, у психології володарює інстинктивізм – універсальні мотиваційні синдроми (едипів комплекс і т.п.); з іншого – вплив біхевіоризму – людська поведінка результат наслідків. Цю позицію

115

поділяє і молода соціальна психологія. Всі ці суперечки мали пряме відношення і до етіології.

Вже у 1920-х роках Маліновський поставив під сумнів універсальність едипового комплексу, посилаючись на історичні форми сім'ї і шлюбу і свої польові спостереження за сексуальною поведінкою і вихованням дітей у тробріанців (Нова Гвінея), що викликало гостру полеміку, яка не вщухає і до сьогодні. У 1930-х роках у США складається особливий предметний напрямок – психологічна антропологія, теоретичною основою якої стала неофрейдська концепція "базової особистості". Теоретичні суперечки мали політико-ідеологічний підтекст. Біологічна теорія людини була тісно пов'язана з расизмом, тоді як школа Боаса була прогресивно-ліберальною.

Суттєво відрізнялися і їх практичні висновки. Якщо розумові здібності є вродженими, освіта має орієнтуватися на обдаровану еліту, якщо все залежить від середовища і виховання – треба викоринити соціальну і расову нерівність. Якщо різні людські спільноти – тільки щаблини єдиної еволюційної драбини,

то "інші" народи мають просто "європеїзуватися". Якщо ж кожна етнічна культура має власне ядро, то змінити окремі її елементи, не змінюючи цілого, неможливо; європейці, з одного боку, мають вчити "інші" народи, а з іншого – самі мають навчатися у них. Але як перевірити яка теоретична орієнтація є вірною? Єдиним можливим способом перевірки культурного детермінізму Боасу здавалося порівняльне вивчення дитинства і юності у народів, що живуть у різних культурних умовах.

Згідно прийнятій у США у ті роки психологічній концепції Стенлі Голла, отроцтво і юність – це період "бурі і натиску", пошуку себе, конфлікту батьків і дітей і т.д. Але чим обумовлений такий драматизм? Якщо, як рахували більшість психологів, він корениться в закономірностях статевого дозрівання, ці риси мають бути інваріативними і повторюватися у всіх суспільствах і культурах, незалежно від рівня їх соціально-економічного розвитку, суспільного устрою, структури сім'ї і т.д. Виключенням із цього правила може бути тільки його повне спростування, що доводило б, що процес дорослішання залежить не стільки від загальних закономірностей онтогенезу, скільки від властивостей конкретної культури, що детермінує певний тип особистості і її розвиток. З'ясувати це питання, на прикладі самоанських дівчат Боас доручає своїй 23-річній аспірантці Маргарет Мід. У Самоа вона досліджує міжпоколіннєві відносини в архаїчному суспільстві та вплив на них сексуальних табу.

Результатом дослідження стала праця "Повноліття в Самоа" (Coming of Age in Samoa, 1928), що стала сенсацією у

116

суспільно-науковому світі. У передмові до видання (1973). Самоа підкреслювала, що "це було перше антропологічне польове дослідження, що було написано без зовнішніх ознак науковості, що покликані містифікувати неспеціалістів і вразити власних колег. Мені здавалося тоді – і все ще здається –, що якщо наші дослідження способу життя інших народів хочуть мати хоч якийсь сенс для народів індустріального світу, то вони мають писатися для них, а не пакуватися у жаргон, зрозумілий лише спеціалістам" [1]. Перша книга Маргарет поклала початок її боротьби з формулою: "Не можна змінити людську природу". У 1973 році вона написала про книгу "Повноліття в Самоа": "Я написала цю книгу, як внесок в наше пізнання того, наскільки сильно людський характер, здібності і благополуччя молодих людей залежить від того, чому вони навчаються, і від соціального порядку в суспільстві, в якому вони народилися і виховуються. Для того, щоб вчасно змінити наші сучасні суспільні заклади і попередити катастрофу, нам все ще потрібно щось дізнатися. У 1928 р. нещастям, перед яким ми стояли, була війна, що насувалася; у 1949 р. це була можливість світової ядерної війни; сьогодні це також екологічна, технологічна і демографічна криза, що загрожує нашому існуванню" [1].

Займаючись проблемою національного характеру, вона проводила вивчення процесів соціалізації дітей в різних культурах. В її дослідженнях було доведено той факт, що статеві ідентифікація, проходження вікових криз

(на прикладі підліткової), формування структури самосвідомості і самооцінки визначається взаємостосунками між батьками і дітьми, а, у широкому розумінні, культурними традиціями того чи іншого народу. Крім того, Мід у своїх дослідженнях довела, що природні властивості темпераменту, наприклад, певні експресивні реакції, можуть заохочуватися в одних культурах і каратися у інших. На цій основі Мід розробила культурологічну теорію трьох типів культур, що принципово по-різному впливають на розвиток дитини.

1. Постфігуративні культури. Характеризуються сталими нормами і звичаями, що зберігаються тисячоліттями. У таких культурах особистість дитини виховується старими людьми і дітьми, що не включенні у виробничу діяльність, (4-7 років). Всі відхилення від норми придушуються, прояв індивідуальності можливий через мистецтво, релігії, технології. Це сприяє повільним змінам самого типу культури.

2. Кофігуративні культури. У цих культурах кожне наступне покоління відрізняється від попереднього за складом особистості, мотивами поведінки, емоційними переживаннями. Старше покоління, хоча

117

і залишається основною рушійною силою виховання, не є безумовним еталоном поведінки. Такий тип культури швидко змінюється.

3. Префігуративні культури. Це культури майбутнього, бо основою у них є творчість молодих поколінь, їх повна свобода [5].

На основі цієї теорії нею введено деякі поняття і терміни, наприклад, різниця культур, у яких діти навчаються практично, на власному досвіді, але під керівництвом дорослих (*learning cultures*), і культур, де існують спеціалізовані інститути навчання дітей (*teaching cultures*). Крім того, вчена розмежувала поняття "соціалізації" й "інкультурації" (*enculturation*), де перше – це соціальне навчання взагалі, а друге – реальний процес навчання, що відбувається у специфічній культурі. Повернувшись у 1926 р. з Полінезії, вона почала працювати куратором в Американському музеї природної історії в Нью-Йорку. У 1929 р. в Колумбійському університеті Маргарет Мід захистила дисертацію й отримала ступінь доктора філософії. У 30-40-х рр. починає займатися вивченням факторів соціалізації та формуванням різних типів особистості. З цією метою у 1930 (повторно – у 1953р.) вивчала плем'я манус. У 1931-1933 рр. досліджує племена Нової Гвінеї на предмет співвідношення сексуальної поведінки і типів культур.

На думку Маргарет Мід, маюскульні та феміні властивості не визначаються біологічною природою людини і залежать не тільки від природної статевої різниці. Вони є відображенням нормативних уявлень і особливостей способу життя різних суспільств. Нагадаємо, що з 1935 по 1950 роки, вивчаючи культуру мешканців Балі, висунула гіпотезу про існування універсального космічного почуття, що є основою всіх релігій загалом та архаїчних ритуалів зокрема. Ця ідея була покладена в основу збірника наукових праць "Кооперація і конкуренція у примітивних народів" (1937). Спільно з американською антропологинєю і етнологи нею – Рут Бенедикт, здійснила порівняльне дослідження типів національних характерів, що

найшло відображення у низці наукових робіт спрямованих на подолання расових, культурних і соціальних стереотипів. Пізніше, у 1970 році розробила і опублікувала утопічний проект створення, шляхом "тихих революцій" всесвітньої "культури участі", що має бути орієнтована на єднання людства і створення нової генерації людей.

У 1956 році Мід стала президентом Всесвітньої федерації психічного здоров'я, а у 1974 році – президентом Американської асоціації сприяння розвитку науки. 15 листопада 1978 році Маргарет Мід померла у Нью-Йорку. Досягнення Маргарет Мід були оцінені, як при житті видатної вченої, так і після її смерті. Так, у 1949 р. американські видавці назвали її Видатною жінкою року в галузі науки,

118

а в 1956 році – одною з видатних жінок ХХ століття. Журнал "Тайм" 21 березня 1969 р. назвав її "Матір'ю Миру". У 1970 році Маргарет Мід почали називати – символом сучасної науки. Вона була людиною, яка змогла об'єднати етнографію з психологією та соціологією [3]. Важливою особливістю наукової діяльності Мід є її міждисциплінарність. Вона взагалі не визнавала дисциплінарних кордонів. Етнографічний опис культури окремого народу час від часу органічно переростає у неї в обговорення загальних проблем соціальної, вікової або диференціальної психології, соціології або теорії виховання.

З прикладів видно, що пробить все це професійно, з хорошим знанням спеціальної соціологічної або психологічної літератури. Недарма, публікації Мід і покликання на її роботи можна знайти не тільки в етнографічних, а й в самих фахових соціологічних, психологічних, психіатричних, сексологічних, педіатричних і педагогічних виданнях. Можливо тому і ми звернули увагу на соціальні дослідження цієї видатної науковиці. Для Мід світ завжди був єдиним цілим. Вона критикувала расизм, боролася за рівноправ'я жінок, відстоювала інтереси дітей і молоді, критикувала американський спосіб життя, протиріччя капіталістичної індустріалізації і "вестернізації" тодішніх колоніальних народів, що підриває їх національну самобутність і культуру.

Діапазон наукових занять Маргарет Мід безмежно широкий. Нами виділено основні теми, над якими працювала Маргарет. По-перше, етнографія дитинства – закономірності розвитку і виховання дітей і підлітків в залежності від етнографічних і соціальних особливостей способу життя народі. По-друге, проблеми статі – закономірності диференціації чоловічих і жіночих ролей, статевого розподілу праці, стереотипів маскулінності і фемінності, а також пов'язаних з ними психологічних і поведінкових рис, включаючи сексуальну поведінку чоловіків і жінок. По-третє, проблеми етнопсихології, закономірності формування і прояву національного характеру, етнічної самосвідомості і етнокультурних особливостей психологічних процесів у різних народів. Завжди рекомендуємо здобувачам освіти на заняттях прочитати твори "Повноліття в Самоа (Coming of Age in Samoa, 1928)"; "Дорослішання в Новій Гвінеї (Growing Up in New Guinea, 1930)"; "Стать і темперамент у трьох примітивних суспільствах (Sex and Temperament in Three

Primitive Societies, 1935"); "Чоловік і жінка (Male and Female, 1949)"; "Цілісність в культурній еволюції (Continuities in Cultural Evolution, 1964)"; "Сім'я (The Family, 1965)".

119

Отже, на сьогодні є актуальним питання міждисциплінарності, які прослідковувалися у наукових напрацюваннях Маргарет Міт ще понад 45 років тому. Спостерігаємо подібне у практичному досвіді фахівців соціальної сфери, практичних психологів, соціологів та теоретичних узагальненнях науковців.

Література

1. Кон И.С. Маргарет Мид и этнография детства. URL: <https://psy.wikireading.ru/88541>.
2. Мид М. *Культура и мир детства*. Москва: Издательство «Наука»: Главная редакция восточной литературы, 1988. - Академия наук СССР. Институт этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. Серия «Этнографическая библиотека») URL: http://hrono.ru/libris/lib_d/dik16hresto.php
3. Ogburn W. F. Social Change with Respect to Culture and Original Nature. N. Y., 1950, с 11.
URL: <https://archive.org/details/cu31924102015413/page/n6/mode/2up?ref=ol&view=theater>

